

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kyläkoski, Kaisa

Title: Istutuspäällikkö Gaddin julkiset matkaraportit 1763–1765

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Kaisa Kyläkoski

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Kyläkoski, K. (2022). Istutuspäällikkö Gaddin julkiset matkaraportit 1763–1765. *Auraica : scripta a Societate Porthan edita*, (12), 3-13. <https://doi.org/10.33520/aur.115349>

Istutuspäällikkö Gaddin julkiset matkaraportit 1763–1765

Kaisa Kyläkoski

Joka puolella Ruotsia luetussa sanomalehdessä *Inrikes Tidningar* julkaistiin 1760-luvun puolivälissä neljä tiedonantoa Pehr Adrian Gaddin (1727–1797) havainnoista suomalaisista viljelyksistä. Tässä artikkelissa näitä tekstejä tarkastellaan lähteinä sekä Gaddin toiminnalle istutuspäällikkönä¹ että julkisuuden käytölle vapaudenajan Ruotsissa, juuri ennen painovapausasetusta.

Gadd ja hyödyn aika

Pehr Adrian Gadd opiskeli Turun akatemiassa 1740-luvulla. Maisterin tutkintoaan varten hän teki väitöskirjan kotiseutunsa eli Ylä-Satakunnan luonnonvaroista, ja valmistumisensa jälkeen hän kokosi vastaavia tietoja Lounais-Suomen saaristossa kesinä 1753–1755. Vuonna 1755 hänet nimitettiin Turun ja Porin lääninlampuriksi. Tässä tehtävässä hänen piti kantalammarhojen valvonnan ohella kyetä raportoimaan kauppakollegiolle läänin oloista yleisesti ja erityisesti arvokasvien, kuten humalan, pellavan ja tupakan, viljelystä.

¹ Förvaltningshistorisk ordbok suomentaa sanan plantagedirektör ”viljelmän johtaja, istutuspäällikkö”. Hakusana ”plantagedirektör”, *Förvaltningshistorisk ordbok*, Svenska litteratursällskapet i Finland, 2016, <https://fho.sls.fi/uppslagsord/472/plantagedirektor/>, luettu 30.5.2021. Aikalaisteksteissä on käytetty sanaa ”plantagedirektööri”. Hakusana ”direktööri”, *Vanhan kirjasuomen sanakirja*, Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 38, 2014, päivitys 20.5.2021, <https://kaino.kotus.fi/vks/>, luettu 13.12.2021. Titteli on suomennettu myös plantaasitirehtööriksi ja istutustoimen johtajaksi. Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Pehr Adrian Gadd*, verkkojulkaisu, 2005, päivitys 1.11.2010, <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=6838>, luettu 25.11.2021; Jari Niemelä, *Vain hyödynkö tähden? Vallituksen ajan hyötyajat-telun, luonnontieteen ja talouspolitiikan suhde Pehr Adrian Gaddin elämäntyön kautta tarkasteltuna*, Historiallisia Tutkimuksia 199, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, 1998, 14, <https://urn.fi/urn:nbn:fi:ks-dor-000044>.

Gaddin kirjoittamia raportteja tunnetaan vain yksi, josta käy ilmi, että hän oli käynyt Ahvenanmaalla ja oli perehtynyt läänin kaupunkien tilanteeseen.²

Luonnon ja ihmistoiminnan havainnoinnin ohella Gadd teki omia viljelyskokeita sekä Turussa että kotitilallaan Pirkkalassa. Hänet nimitettiin Turun akatemian ylimääräiseksi ja palkattomaksi kemian ja talousopin professoriksi vuonna 1758 ja varsinaiseksi kemian professoriksi vuonna 1761.³ Gaddin kausi lääninlampurina päättyi viimeistään seuraavana vuonna, kun hänen seuraajansa nimitettiin.⁴

Gaddin uraa tutkijana ja kirjoittajana on käsitelty osana Turun akatemian tiedehistoriaa ja vapaudenajan taloudellista kirjallisuushistoriaa Suomessa.⁵ Gaddin tutkimukselle ja toiminnalle oli keskeistä luonnonvarojen hyödyntäminen, ja tämä on tarkastelukulmana ainoassa laajassa tutkimuksessa hänen elämäntyöstään eli Jari Niemelän kirjassa *Vain hyödynkö tähden? Valistuksen ajan hyötyajattelun, luonnontieteen ja talouspolitiikan suhde Pehr Adrian Gaddin elämäntyön kautta tarkasteltuna* (1998). Otsikossa mainittu hyötyajattelu oli Ruotsissa niin yleisesti hyväksyttyä ja harrastettua, että aikakautta 1730-luvulta 1760-luvun lopulle on kutsuttu hyödyn ajaksi.⁶ Pyrkimyksenä oli kansallisen hyvinvoinnin kasvattaminen, jota niin kaivostoiminnan kuin kirjanpitokäytäntöjenkin kehittäminen nähtiin edistävän.⁷ Aluksi painopiste keskustelussa ja hankkeissa oli manufaktuureissa eli teollisuudessa, mutta hyödyn ajan loppupuolella tärkeimpänä kehityskohteena nähtiin maatalous.⁸

Maataloudessa maanviljelyn tehostamisen ohella tavoitteena oli korvata tuontituotteita kasvattamalla Ruotsissa ulkomaisia kasveja, joita voitaisiin käyttää esimerkiksi kankaiden värjäykseen tai silkkitoukkien ruokkimiseen.⁹ Juuri näiden uusien kasvien viljelyyn liittyi istutuspäällikköjen nimittäminen. Ensimmäisenä, vuonna 1756, kuninkaallisen ohjesäännön tällaiseen toimeen Skoonen osalta sai Eric Gustaf Lidbeck, joka oli jo aktiivisesti edistänyt muun muassa mulperipuiden kasvattamista. Hän sai samalla Lundin yliopiston luonnonhistorian professuurin.¹⁰

2 Niemelä, *Vain hyödynkö tähden?*, 19–21, 115–120, 135–136.

3 Niemelä, *Vain hyödynkö tähden?*, 27–28, 30, 78–80.

4 Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*: Karl Barck, verkkojulkaisu, 2005, <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=6930>, luettu 25.11.2021.

5 Otto E. A. Hjelt, *Åbo universitets lärdomshistoria. 6. Naturalhistorien*, Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland 32, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 1896, 253–306; Arvid Hultin, *Det ekonomiska tidevarvet i Finlands litteraturhistoria. Ur odlingens hävder under frihetstidens senare del*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 84, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 1910, 73–108.

6 Niemelä, *Vain hyödynkö tähden?*, 54–61, 72–75, 316.

7 Sven-Eric Liedman, "Utilitarianism and the Economy", *Science in Sweden. The Royal Swedish Academy of Sciences 1739–1989*, ed. Tore Frängsmyr, Science History Publications, Canton, MA, 1989, 23–25, 31–37; Leif Runefelt, *Dygden som välståndets grund. Dygd, nytta och egennyttia i frihetstidens ekonomiska tänkande*, Acta universitatis Stockholmiensis 43, Stockholms universitet, Stockholm, 2005, 16, [urn:nbn:se:su:diva-14689](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:su:diva-14689); Sami Louekari, *Hyödyn politiikka. Kokemäenjokilaakson ympäristöhistoriaa 1720–1850*, Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Scripta lingua Fennica edita 365, Turun yliopisto, Turku, 2013, 50–51, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5472-8>.

8 Liedman, "Utilitarianism and the Economy", 34–43; Runefelt, *Dygden som välståndets grund*, 12–13, 49–55, 69–70; Louekari, *Hyödyn politiikka*, 59–70.

9 Niemelä, *Vain hyödynkö tähden?*, 77–97; Runefelt, *Dygden som välståndets grund*, 70–73.

10 "Instruction för Historiae Naturalis Professoren, samt Plantage-Directeuren wid Kongl. Akademien i Lund", *Utdrag Utur alle ifrån 1758 års slut utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar*,

Aluejakoon olisi sopinut nimitysten jatkaminen pitkin Ruotsia, mutta kirjallisuus tuntee vain kaksi muuta istutuspäällikkönimitystä, jotka molemmat tehtiin vuonna 1762. Tuolloin Carl Nyrén aloitti Linköpingin lukion luonnonhistorian ja talousopin lehtorina ja sai todennäköisesti samassa yhteydessä nimityksen Itä-Göötanmaan istutuspäälliköksi.¹¹ Pehr Adrian Gaddin tiedetään jo vuodesta 1759 alkaen aktiivisesti tavoitelleen Lidbeckin nimitystä vastaavaa asemaa. Hänelle vuonna 1762 kirjoitettu ohjesääntö eroaa kuitenkin merkittävästi Lidbeckin saamasta, ja Niemelä arvelee, että Gadd on joko kirjoittanut sen itse tai ainakin merkittävästi vaikuttanut sen sisältöön.¹² Kyseinen ohjesääntö on olennainen lähde sanomalehdessä *Inrikes Tidningar* julkaistujen tekstien ymmärtämiseen.

Valistava lehdistö

Ruotsalainen hyödyn aika oli osa Euroopassa vallinnutta valistusajattelua, kun se ymmärretään väljästi.¹³ Maanosan laajuisen kollektiivisen aatemaailman mahdollisti merkittävästi lisääntynyt painettu kirjallisuus sekä kasvava ja muuntuva lehdistö. Lehdistö 1700-luvulla on nimenomaan ymmärrettävä omassa ajassaan elävänä, muuttuvana ja mahdollisuuksia tarjoavana, eikä 1900-luvun lehdistöhistorian tapaan alkiona, josta puuttuu myöhempien politiikkaan ja uutisiin keskittyvien sanomalehtien ominaisuuksia.

Ennen 1700-luvun loppupuolta Ranskassa ja Saksassa tyypillisessä, vähintään viikoittain ilmestyvässä sanomalehdessä ilmoituspalstaan yhdistyivät lukijoiden lähettämät tekstit, joissa ei välttämättä ollut mitään ajankohtaista.¹⁴ Suomeksi lehtityyppiä on kutsuttu ”valistuksen ja kasvatuksen sanomalehdeksi”.¹⁵ Useat ruotsalaiset lehdet seurasivat samaa mallia, jonka ruotsalainen lehdistöhistorioitsija Patrik Lundell nimesi kansalaislehdeksi (*medborgerlig tidning*).¹⁶

Valistava sanomalehti syntyi ja menestyi maissa, joissa lehdistö oli tiukassa kontrollissa. Se ei siis voinut olla osa Jürgen Habermasin hahmottelemaa ideaalista julkisuutta, jossa kenen tahansa olisi ollut mahdollista kyseenalaistaa vallitsevat ajatukset tai hallin-

Resolutioner... Sjette Delen, til 1758 års slut, Lorens Ludvig Grefing, Stockholm, 1761, 4412-4414; Krister Gierow, "Eric Gustaf Lidbeck", *Svenskt biografiskt lexikon* 22 (1977-1979), verkkojulkaisu, [urn:sbl:1330](https://sbl.1330), luettu 28.5.2021; Runefelt, *Dygden som välståndets grund*, 71-73; Cajsa Sjöberg, "Eric Gustaf Lidbeck, nyttan och naturen", *Lychnos, Årsbok för idé- och lärdoms historia* 2007, 237-249, <https://tidskriftenlychnos.se/article/view/21409>.

11 Gösta Lundström, "Carl Nyrén", *Svenskt biografiskt lexikon* 27 (1990-1991), verkkojulkaisu, [urn:sbl:8493](https://sbl.8493), luettu 30.5.2021.

12 "Kongl. Maj:ts Instruction för Plantage Directeuren i Finland", *Utdrag Utur alle ifrån 1758 års slut utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner... Sjunde Delen, til 1764 års slut*, Lorens Ludvig Grefing, Stockholm, 1766, 5395-5397; Hjelt, *Åbo universitets lärdoms historia*, 258, 274-275; Niemelä, *Vain hyödynkö tähden?*, 100-104.

13 Niemelä, *Vain hyödynkö tähden?*, 11. Varsinaisesta valistusajattelusta Ruotsissa on käyty debattia, johon ei tässä oteta kantaa, ks. Runefelt, *Dygden som välståndets grund*, 10.

14 Lothar Schilling, "'Intelligencers' (advertisement sheets) as Media of State-Related Knowledge?", *Transnational Cultures of Expertise. Circulating State-Related Knowledge in the 18th and 19th Centuries*, ed. Lothar Schilling & Jakob Vogel, *Colloquia Augustana* 36, De Gruyter Oldenbourg, Berlin & Boston, 2019, 65-87; Elizabeth Andrews Bond, *The Writing Public. Participatory Knowledge Production in Enlightenment and Revolutionary France*, Cornell University Press, Ithaca & London, 2021; <https://www.cornellpress.cornell.edu/book/9781501753572/the-writing-public/>, luettu 13.12.2021.

15 Kauko Pietilä, "Joukkotiedotuksen yhteiskunnallisista funktioista", *Tiedotustutkimus* 2(3-4), 1979, 9.

16 Patrik Lundell, *Pressen i provinsen. Från medborgerliga samtal till modern opinionsbildning 1750-1850*, Nordic Academic Press, Lund, 2002.

non toimet.¹⁷ Kyseessä kuitenkin oli pienelle osalle väestöä uusi, pienpainatteita helpompi ja halvempi tapa jakaa tietoa ja näkemyksiä tuntemattomille lukijoille sekä mahdollisuus säännöllisesti lukea vastaavia kirjoituksia. Sanomalehti muodosti aikalaisten mielessä virtuaalisen kokouksen tai klubin, jossa mielipiteitä pääsi esittämään ja kuulemaan.¹⁸

Laajimmin luettu valistava sanomalehti Ruotsissa oli *Inrikes Tidningar*, joka perustettiin syksyllä 1760 puolivirallisen *Posttidningarin* sisarlehdeksi ja alkoi ilmestyä vuoden lopussa kahdesti viikossa. Lehden sisältö oli pääosin joukkoistettu, eli ensimmäisessä numerossa lueteltiin lukuisia aiheita, joista lehteen saattoi lähettää kirjoituksia. Luettelo ei kuitenkaan asettanut rajoja kaikelle mahdolliselle sisällölle, vaan valistuneelle yleisölle jätettiin mahdollisuus kertoa siitä, minkä he arvelivat muita kiinnostavan. Erityisesti ensimmäisinä vuosina linjaus tuotti rikasta ja vaihtelevaa sisältöä, joka paljolti kuvasti hyödyn ajan ajatusmaailmaa.¹⁹

Valtaosa *Inrikes Tidningarin* kirjoituksista julkaistiin nimettöminä, mikä vaikeuttaa kirjoittajien motivaatioiden arviointia. *Inrikes Tidningariin* pyydetyt satotiedot selittävät Lundista vuoden 1761 lopussa lähetettyä katsausta. Siinä kerrotaan aluksi yleisesti seudun säästä sekä viljasadosta. Seuraavaksi käsitellään kaupungin istutuksia, joissa tupakka valitsi niin, ettei ”värikasveille, mulperipuulle ja rapsille” jäänyt tilaa. Kyseiset kasvit olivat juuri niitä, joiden viljelyä istutuspäällikön piti edistää, mutta Skoonen istutuspäällikkö Eric Gustaf Lidbeckistä mainitaan tekstissä vain epäonnistuneet kokeet silkkimadoista ja teensiemenistä.²⁰ Kirjoittaja pyrki siis enemmän rehellisyyteen kuin (mahdollisesti itsensä tai) oman seutunsa toimijoiden esittämiseen positiivisessa valossa.

Seuraavan vuoden vastaavassa raportissa Lidbeckistä mainitaan onnistunut kokeilu mustien mulperipuiden parissa.²¹ Molemmat tekstit voisivat hyvin olla Lidbeckin esimerkiksi maaherralle lähettämiä katsauksia, jotka joko hänen itsensä tai vastaanottajan puolesta on lähetetty julkaistaviksi. On kuitenkin ilmeistä, ettei Lidbeck itse eikä kukaan hänen lähiympäristössään nähnyt tarpeelliseksi tuoda erityisesti Lidbeckin työtä istutuspäällikkönä julkisuuteen, sillä hänen osuutensa olisi tuolloin ollut näkyvämpi ja raporttien sarja jatkunut. Lidbeck ei esiinny *Inrikes Tidningarin* varhaisissa vuosikerroissa myöskään professuuriinsa liittyen.

Lääninlampuri Carl Fredrik Qvistbergin selostus maatalouden ja lampaankasvatuksen tilasta Göteborgin ja Bohusin läänissä 1759 julkaistiin *Inrikes Tidningarissa* keväällä 1762

17 Jürgen Habermas, *Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta*, suom. Veikko Pietilä, Vastapaino, Tampere, 2004, 68–71.

18 C. John Sommerville, *The News Revolution in England. Cultural dynamics of daily information*. Oxford University Press, New York, 1996, 14, 103, 142–160; Viktor J. Johansson, *Extra Posten 1792–1795. Studier i 1790-talets svenska press- och litteraturhistoria. Förra delen*, Elander, Göteborg, 1936, 74; Brigitte Mral, *När tidningen var till för läsarna. Lokalpress på 1700-talet*, Studier i kommunikation och medier 5, Högskolan i Örebro, Örebro, 1996, 67; Lundell, *Pressen i provinsen*, 24–25; [Frans Michael Franzén], ”Om Sällskapet Publicum”, *Åbo Tidningar* 1795, no 1.

19 *Inrikes Tidningar*, 1760, no 1; Otto Sylwan, *Svenska pressens historia till statshöfning 1772*, Gleerup, Lund, 1896, 96–109; Ingemar Oscarsson, ”Från statstidning till akademitidning (1734–1809)”, *Världens äldsta. Post- och Inrikes Tidningar under 1600-, 1700-, 1800-, 1900- och 2000-talen*, red. Karl-Erik Gustafsson & Per Rydén, Atlantis, Stockholm, 2005, 131–236.

20 ”Lund, den 31 December”, *Inrikes Tidningar* 1762, no 3, 1–2; Gierow, ”Eric Gustaf Lidbeck”.

21 ”Lund, den 7 Januarii”, *Inrikes Tidningar* 1763, no 6, 1–2.

eli huomattavalla viiveellä eikä välttämättä kirjoittajansa aloitteesta.²² Itä-Göötanmaan istutuspäällikkö Carl Nyrén oli ahkera kirjoittaja.²³ Nyrénin nimitystä seuraavina vuosina *Inrikes Tidningariin* Linköpingistä lähetetyillä kirjoituksilla ei kuitenkaan ole ilmeistä yhteyttä istutuspäällikön velvollisuuksiin. Pehr Adrian Gaddilla ei siis ollut istutuspäällikön nimityksen saatuaan selvää mallia tai painetta lähettää valtakunnalliseen lehteen ajantaisaisia tietoja Suomen viljelyksistä tai niiden hyväksi tekemästään työstä.

Tarkastusmatkat

Syyskuun alussa 1762 Pehr Adrian Gaddin saaman Suomen istutuspäällikön ohjesäännön toisen pykälän mukaan hänen piti mahdollisuuksiensa mukaan joka kesä kiertää tutustumassa suomalaisten kaupunkien viljelyksiin.²⁴ Näiden matkojen toteutumiseen on suhtauduttu epäillen. A. R. Cederberg arveli matkojen rajoittuneen Turun ympäristöön ja Etelä-Suomeen.²⁵ Vastaavasti Jari Niemelä on arvioinut, että varsinaisten tarkastusmatkojen sijaan Gadd teki havaintoja lähinnä muilla matkoillaan ensisijaisesti Turun ympäristössä ja Hämeessä.²⁶

Näkemystä kiertomatkojen suorittamattomuudesta tukee se, että Niemelä on löytänyt vain yhdestä Gaddin ohjaamasta väitöskirjasta maininnan tarkistusmatkoilla tehdyistä havainnoista.²⁷ Matkahavainnot olisivat sopineet esimerkiksi Gaddin vuonna 1765 ohjaamaan (ja mahdollisesti kirjoittamaan) Erik Löfmanin väitöskirjaan istutusten perustamisesta ja hoidosta. Siinä viitataan sekä Gaddin että Skooneen istutuspäällikkö Eric Gustaf Lidbeckin ohjesääntöihin, mutta ei mainita velvollisuutta tarkastusmatkoihin eikä näillä tehtyjä havaintoja. Kyseiseen väitöskirjaan sisältyy vain harvoja tietoja Suomen tilanteesta, eikä niihin ole implisiittisiä eikä eksplisiittisiä lähdeviitteitä. Esimerkiksi 70–80 vuotta vanhojen kirsikkapuiden sijainti jää epäselväksi.²⁸

Turussa ja erityisesti akatemian piirissä olisi pitänyt olla luettavissa *Inrikes Tidningarin* ensimmäiset vuosikerrat, joissa julkaistuihin tietoihin Gaddin tarkastusmatkoista Löfmanin väitöskirjassa istutustoiminnasta olisi hyvin voitu viitata.²⁹ Julkaistut tekstit ovat myöhemminkin jääneet huomiotta. Esimerkiksi Niemelä on tutkimuksessaan viitan-

22 "Göteborg, den 5 Maji", *Inrikes Tidningar*, 1762, no 40, 1–2; "Götheborg, den 5 Maji", *Inrikes Tidningar*, 1762, no 41, 1–2.

23 Lundström, "Carl Nyrén".

24 "Kongl. Maj:ts Instruction för Plantage Directeuren i Finland", 5395–5397; Hjelt, *Åbo universitetets lärdomshistoria*, 258, 274–275; Niemelä, *Vain hyödynkö tähden?*, 102–104.

25 A. R. Saarenpää [Cederberg], "Kappale Pietari Adrian Gaddin taloudellista toimintaa", *Aika* 7(4), 1913, 197–206.

26 Niemelä, *Vain hyödynkö tähden?*, 107–108.

27 Niemelä, *Vain hyödynkö tähden?*, 108 (alaviite 165); Lars Palander & Pehr Adrian Gadd, *Academisk Afhandling Och Oeconomisk Beskrifning Öfwer Kulsiala Församling i Tavastehus Län, Åbo, 1767*, 6 ("Af Minerale-Källor, så har Professoren, Herr PRAESES, under dess resa i Tawastland år 1763 igenom anstälte försök funnit Källan wid Sulkio Torp wara en ..."), 16 ("Herr PRAESES har under sina resor, såsom Plantage Directeur i Landet, funnit, at år 1762 då Boskapen mycket störte wid Ilmola by här i granskapet, ..."); Sana-haut resa & resor digitoituihin Gaddin ohjaamiin väitöskirjoihin eivät tuoneet esiin muita mainintoja.

28 Alexander Löfman & Pehr Adrian Gadd, *Academisk afhandling om allmänna lagens upmärksamhet vid plantagers inrättande och vård i Sverige*, Åbo, 1765.

29 Päiviö Tommila, "Suomen sanomalehdistön alkuvaiheet", *Suomen sanomalehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*, toim. Päiviö Tommila, Lars Landgren & Pirkko Leino-Kaukiainen, Kustannuskiila, Kuopio, 1988, 47.

nut vain yhteen Gaddin matkasta kertovaan *Inrikes Tidningar* kirjoitukseen.³⁰ Vastaavia kirjoituksia oli kuitenkin yhteensä neljä.³¹ Ne eivät olennaisesti muuta Cederbergin käsitystä eivätkä Niemelän esitystä Gaddin tarkastustoiminnasta mutta täydentävät niitä ja herättävät kysymyksiä kirjoitusten tarkoituserästä.

Varhaisimman kirjoituksen perusteella Gadd matkusti kesällä 1763 läpi ”Porin läänin” pohjoisosan. Hän vieraili 22. heinäkuuta Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherran Hans Henrik Boijen omistamassa Hatanpään kartanossa. Gaddin omistama Kaarila Pirkkalassa oli alle kymmenen kilometrin päässä ja saman järven rannalla, joten Hatanpäässä käynti on voinut liittyä oleskeluun Kaarilassa. Hieman kauempana sijaitsee Kangasala, josta Gadd lähti 28. heinäkuuta kohti Hämeenlinnaa, jossa hän oli Hämettä havainnoituaan viimeistään 12. elokuuta.³² Kangasalan ja Hämeenlinnan välillä Gadd on todennäköisesti poikennut Tyrvännössä.³³

Seuraavana kesänä Gaddin matkan väitettiin olleen 80 peninkulman pituinen (”80 *Mils resa*”, noin 850 kilometriä), mutta sen kattavuudesta ei saa käsitystä maininnoista, jotka rajoittuvat Espooseen, Helsinkiin ja Porvooseen. Matkan mitta on voinut tulla täyteen kiertämällä ennen Uttamaata jälleen Satakunnassa ja Hämeessä.³⁴ Kesän 1765 tavanomainen (”*efter wanligheten*”) matkustus ajoittui heinäkuuhun ja elokuun alkuun, mutta yleistetyistä havainnoista ei käy ilmi mitään tarkkaa paikkaa. Tekstissä mainitut Porin läänin pohjoisosa ja Uusimaa ovat todennäköisempiä vierailukohteita kuin Pohjanmaa ja Suomen pohjoisosat, joista esitetään myös tietoja.³⁵

Matkoista olisi pitänyt syntyä asiakirjoja, sillä Gaddin saaman istutuspäällikön ohjesäännön kuudennen pykälän mukaan matkoilla tehdyt havainnot oli raportoitava maaherroille. Yhdeksäs pykälä vaati vuosittain lähettämään istutustoimen hyväksi tehdystä työstä ja velvollisuuksien täyttämisestä lyhyen diaarin maaherralle. Lisäksi valtiopäiville oli raportoitava edellisten valtiopäivien jälkeen tehty työ.³⁶ Ohjesäännön tekstin tuntenut Otto E. A. Hjelt on vuonna 1895 hakenut tuloksetta Riksarkivetista tietoja Gaddin istutuspäällikön toimista.³⁷ Hän ja Niemelä eivät viittaa lääninhallitusten arkistoihin, joten niihin mahdollisesti sisältyvät raportit ovat toistaiseksi tuntemattomia.

Huomiot kesältä 1763

Ensimmäinen Pehr Adrian Gaddin toiminnasta kertova kirjoitus lähetettiin Kangasalta.³⁸ Siellä oli ollut vuodesta 1758 postikonttori, josta oli lähtenyt aikaisemmin *Inrikes Tidningariin* lyhyt tilastotiedonanto seurakunnan syntyneistä ja kuolleista, sanoma, johon mah-

30 Niemelä, *Vain hyödynkö tähden?*, 108 (alaviite 166).

31 *Inrikes Tidningar* läpikäynti vuosikertaan 1791 asti.

32 ”Cangasala i Björneborgs Län, den 1 Augusti”, *Inrikes Tidningar*, 1763, no 70, 2–3; ”Tawastehus, den 12 Augusti”, *Inrikes Tidningar*, 1763, no 74, 1–2 & no 75, 2–3; Niemelä, *Vain hyödynkö tähden?*, 18, 79.

33 Palander & Gadd, *Academisk Afhandling*, 6, 16.

34 ”Dito [Åbo], den 4 Januari”, *Inrikes Tidningar*, 1765, no 8, 2 & no 10, 2–3.

35 ”Åbo, den 25 September”, *Inrikes Tidningar*, 1765, no 80, 2.

36 ”Kongl. Maj:ts Instruction”.

37 Hjelt, *Åbo universitets lärdomshistoria*, 275.

38 ”Cangasala i Björneborgs Län, den 1 Augusti”, *Inrikes Tidningar*, 1763, no 70, 2–3.

tui kuivuus, salaman tappama hevonen, karjatauti ja raekuuro Sahalahdella sekä uutinen kokonaan palaneesta kylästä.³⁹ Vastaavista aiheista kirjoitettiin lehdessä usein, joten joku tai jotkut Kangasalla tai sen lähistöllä tunsivat *Inrikes Tidningarin* sisällön ja kokivat mielekkääksi tarjota siihen oman osansa. Kirjoituksen lähettäminen Tukholmaan vaati kirjoitustaidon lisäksi aseman, jossa sen vieminen ”avoimella paperilla” ja tunnetun henkilön allekirjoittamana postikonttoriin oli mahdollista.⁴⁰

Kangasalla 1.8.1763 päivätty kirjoitus, jossa jaetaan Gaddin havaintoja, voi siis olla paikallisen oma-aloitteisesti kirjoittama. Tämän puolesta puhuu kehystyksen maininta Gaddin läpikulusta ja se, että myöhemmässä – mahdollisesti Gaddin itsensä kirjoittamassa – tekstissä viitataan kesän 1763 osalta vain Hämeenlinnassa 12.8.1763 päivättyyn kirjoitukseen.⁴¹ Toisaalta Hämeenlinnan kirjoitus⁴² vaikuttaa reaktiolta tai jatkolta Kangasalan tekstiin. Kangasalan viesti ei tietenkään ollut alle kahdessa viikossa ehtinyt Tukholmaan ja painettuna lehtenä Hämeenlinnaan, mutta tieto on voinut liikkua suuremmin postikonttorien välillä.

Kangasalla päivätyn tekstin kirjoittaja mainitsee kehystyksessään Gaddille istutustoimen päällikkönä annetun ohjesäännön kuudennen pykälän, jossa istutuspäällikön odotettiin matkoillaan tietojen ja näytteiden keruulla pyrkivän parantamaan isänmaan luontotietoutta ja taloutta. Samoista syistä piti kiinnittää huomiota maatalouden haitallisiin käytäntöihin. Kirjoituksen varsinainen sisältö koostuu seitsemästä numeroidusta huomiosta. Useimpiin liittyy joku muutosehdotus käytäntöihin, eli sisältö seuraa kuudetta pykälää. Huomattavaa on, että kirjoitus viittaa ainoastaan Turun ja Porin lääniin kuuluviin alueisiin, eli kyseessä on voinut olla maaherra Jeremias Wallénille tarkoitettu selvitys, joka on kopioitu ja lähetetty edelleen Tukholmaan joko Kangasalta tai Turusta. Vaihtoehtoisesti Gadd on voinut esittää samoja asioita jollekin paikalliselle virkamiehelle tai papille, joka on omatoimisesti innostunut jakamaan niitä julkisuuteen.⁴³

Kirjoituksen aiheina ovat viljelysmaan ominaisuudet, maanparannus, suomaan käyttö lannoituksessa, ojitus, heinän kylvö ja puun jalostusasteen nosto. Näistä viimeksi mainittu liittyy selvästi ohjesäännön neljänteen pykälään, jossa kehoitettiin huomioimaan puulajit, joista voi tehdä hienompia puutöitä. Kangasalta ei kerrottu ulkomaisista viljelyskasveista, joiden kasvatukseen kehoitettiin erityisesti kaupunkien asukkaita. Kaupunkejakaan ei mainita, joten mikään ei viittaa siihen, että Gaddin reitti Satakunnan pohjoisosaan olisi kulkenut rannikolla Uudenkaupungin, Rauman ja Porin kautta.⁴⁴

Esimerkilliseksi viljelijäksi Kangasalan kirjoituksessa nostetaan Uudenmaan ja Hämeen maaherra Hans Henrik Boije, joka oli Hatanpäässä käyttänyt suomaata lannoituk-

39 "Kangasala Post-Contoir, den 12 Febr", *Inrikes Tidningar*, 1761, no 33, 3; "Kangasala, den 15 Julii.", *Inrikes Tidningar*, 1762, no 61, 2; "Kangasala, den 14 October", *Inrikes Tidningar* 1762, no 87, 2.

40 *Inrikes Tidningar*, 1760, no 1, 4; Sylwan, *Svenska pressens historia*, 98.

41 "Dito [Åbo], den 4 Januari", *Inrikes Tidningar*, 1765, no 8, 2 & no 10, 2–3.

42 "Tawastehus, den 12 Augusti", *Inrikes Tidningar*, 1763, no 74, 1–2 & no 75, 2–3.

43 "Cangasala i Björneborgs Län, den 1 Augusti", *Inrikes Tidningar*, 1763, no 70, 2–3.

44 "Cangasala i Björneborgs Län, den 1 Augusti", *Inrikes Tidningar*, 1763, no 70, 2–3.

seen ja ojittanut soita niityiksi.⁴⁵ Boije on esillä myös Hämeenlinnasta lähetetyssä tekstissä. Siinä kerrotaan soiden sijaan mulperipuista, joita Hatanpäässä oli yritetty kasvattaa. Mulperipuuden lehdet oli tarkoitettu ”silkkimadoille” eli mulperiperhosen toukille. Näiden kasvatuksesta oli kerännyt tietoa maaherran rouva, joka oli tehnyt ”onnistuneempia” yrityksiä ruokkia toukkia salaattilla (*Lactuca*).⁴⁶

Myös Hämeenlinnan kirjoitus on numeroitu lista. Enemmistö kohdista käsittelee maaseutua kertoen pellavan kevätkylvön epäonnistumisesta, puulajeista, aitauskäytännöstä ja myrkkyyteisosta, jonka Gadd on epäillyt aiheuttaneen hevoskuolemia. Hämeenlinnan kaupungin istutukset olivat vähäisiä eivätkä oitis kehitymässä, sillä kaupunki odotti siirtoa linnan vierestä uudelle paikalleen. Yksi paikallinen puutarhamestari oli kokeillut tupakanviljelyä ja keittiökasveja. Gadd oli ehdottanut, että koululaisia varten perustettaisiin viljelysmaa, jossa opetettaisiin ryyti- ja puutarhanhoitoa. Ohjesääntönsä toisen pykälän mukaisesti Gadd jätti Hämeenlinnan maistraatille jaettavaksi porvaristolle värimorsinon, väriresedan, hirssin ja raparperin siemeniä.⁴⁷

Hämeenlinnassa päivätyssä kirjoituksessa mainitut paikat olivat Uudenmaan ja Hämeen läänissä, joten lehteen on voitu kierrättää maaherra Boijelle tarkoitettua raporttitekstiä. Hän oli tietenkin tietoinen omista mulperipuistaan ja vaimonsa toimista, mutta näistä Turun ja Porin läänin puolelle kuuluvista aiheista kertominen enemmänkin vahvistaa kuin kiistää käsitystä Boijesta tavoiteltuna lukijana. Jos sekä Kangasalla että Hämeenlinnassa päivätyjen kirjoitusten huomiot ovat maaherroille tarkoitettuja, se selittäisi tekstin samankaltaisuuden. Samalla mahdollisten lähettäjiä tai edelleen lähettäjiä joukko kasvaa ja heidän tarkoituseriensä tunnistaminen on lähes mahdotonta.

Huomiot kesiltä 1764 ja 1765

Inrikes Tidningarissa julkaistu ja Turussa 4.1.1765 päiväty katsaus edellisen kesän matkaan viittaa Hämeenlinnasta lähetettyyn tekstiin, eli joko samalle kirjoittajalle tai muulle taholle on syntynyt ajatus raportoinnin jatkamisesta. Edellisten tapaan kyseessä on numeroitu lista, jossa kohtia on vain viisi. Kehystyksen kirjoittaja on valinnut ”osan” huomioita jostain tuntemastaan isommasta kokonaisuudesta, pyrkien tarjoamaan lukijoille huvia ja tietoa. Hän on selvästi ajatellut, että lukijoita kiinnostaisi erityisesti säätyläisten toiminta, sillä nimettyjen toimijoiden määrä on huomiota herättävä. Kaikki mainitut alueet kuuluvat Uudenmaan ja Hämeen lääniin.⁴⁸

Ensimmäisessä kohdassa kiitosta saa eversti ja ritari Hans Hinrich Ramsay Espoonkartanon soiden ojituksen. Kolmannessa kohdassa Helsingin ympäristössä levinnyt perunanviljely liitetään Augustin Ehrensvärdin toimiin ja muistetaan mainita myös Axel Laurellin edistystyö Asikkalassa. Neljänteen kohtaan on koottu huomiot Helsingin istutuksista, joilla tupakka on vienyt lähes kaiken viljelymaan. Pormestari Burtz oli onnistu-

45 ”Cangasala i Björneborgs Län, den 1 Augusti”, *Inrikes Tidningar*, 1763, no 70, 2–3.

46 ”Tawastehus, den 12 Augusti”, *Inrikes Tidningar*, 1763, no 74, 1–2 & no 75, 2–3.

47 ”Tawastehus, den 12 Augusti”, *Inrikes Tidningar*, 1763, no 74, 1–2 & no 75, 2–3.

48 ”Dito [Åbo], den 4 Januari”, *Inrikes Tidningar*, 1765, no 8, 2 & no 10, 2–3.

nut eurooppalaisen ja kiinalaisen rapsin viljelykokeissaan. Kauppias Byström oli kasvattanut värimorsinkoa ja väriresedaa saaden jälkimmäisen kypsäksi varhaisella kevätkylvöllä ja taimien myöhemmällä istutuksella. Edellisenä vuonna Hatanpään yhteydessä mainittu maaherra Boije on nyt esillä Helsingin pitäjässä sijaitsevan Viikin virkatilan viljelyksillä, joilla kasvoi perunoita, hedelmäpuita, kukkakaalia, meloneita ja mesimarjaa. Lopuksi viidennessä kohdassa selostetaan Porvoon kaupunkilaisten viljelyksiä. Raatimies Schröderin puutarhassa oli luumu- ja päärynäpuita, jotka olivat kestäneet 70–80 vuoden kylmyyden. Kauppias Lagus oli tehnyt viljelyskokeita pellavalla ja hampulla ja suurin kustannuksin muokannut kostean maan ryytimaaksi ja puutarhaksi. Lehtori Nappenius kasvatti lääkekasveja kuten jalosauramo (*Chamomilla Romana Rheum*) sekä hedelmäpuita ja kauniita puita (*Robinia Siberia*).⁴⁹

Nimien huolellinen maininta viittaa kyseisten henkilöiden miellytysyritykseen. Jos tällainen oli tarkoituksena, toivottuja etuja ei todennäköisesti saavutettu, sillä Turussa 25.9.1765 päivätty teksti seuraavan kesän matkasta on olennaisesti erilainen, vaikka siinäkin jälleen kerrotaan maaherra Boijen aikaansaannoksesta.⁵⁰ Kumpaakaan tekstiä ei voi millään varmuudella pitää kokonaan Pehr Adrian Gaddin kirjoittamana, ja on mahdollista, että tekstien ero selittyy kahdella eri kirjoittajalla. Hänen tai heidän käytettävissään on molemmissa tapauksissa ollut Gaddin tietoutta joko kirjallisesti tai suullisesti välitettynä.

Kesän 1765 matkaa kuvataan tavanomaiseksi. Seitsemän kohdan listassa viisi huomiota koskee talonpoikaista viljelyä ja sen vuodentulon yhteyttä säihin ja haittaeläimiin. Sää mainitaan myös hedelmäpuiden yhteydessä. Viimeisenä on katsaus erikoisempien kasvien viljelyyn eli istutuspäällikön varsinaiseen vastuualueeseen. Värimorsinko ja krappi kasvoivat hyvin, mutta niiden käyttöä ei osattu eikä siihen ollut kannustettu. Kiinalainen ja eurooppalainen rapsi olivat menestyneet kuten edellisenäkin vuonna. Rapsin hyödyntämiseen vaadittu öljypuristamo kuitenkin puuttui Suomesta.⁵¹

Julkisuuden tavoittelun mahdolliset motivaatiot

Inrikes Tidningarin neljän kirjoituksen tarkastelu suhteessa Pehr Adrian Gaddin saamaan istutuspäällikön ohjesääntöön kertoo selvästä yhteydestä. Todennäköisesti kyse oli yhden tai useamman henkilön eri tavoin kehystämistä ja toimittamista Gaddin raporteista maaherroille. Tekstien kierrätykseen ei välttämättä ole pyydetty häneltä lupaa tai koettu, että teossa olisi jotain väärää.⁵² Tavoitteena on yksinkertaisesti voinut olla huvin ja hyödyn tarjoaminen muille lukijoille, kuten kolmannen kirjoituksen kehystyksessä suoraan sanotaankin. Tulkintaa tukee se, että kirjoitusten lähetys ajoittuu *Inrikes Tidningarin* alkuinnoitukseen ja molemmat päättyvät samaan aikaan.

49 "Dito [Åbo], den 4 Januari", *Inrikes Tidningar*, 1765, no 8, 2 & no 10, 2–3.

50 "Åbo, den 25 September", *Inrikes Tidningar*, 1765, no 80, 2.

51 "Åbo, den 25 September", *Inrikes Tidningar*, 1765, no 80, 2.

52 Vrt. Henrik Gabriel Porthanin tiedonanto, jonka Carl Fredrik Fredenheim välitti lehdistölle, M. G. Schybergson, *Henrik Gabriel Porthan. Lefnadsteckning. Senare delen*, Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland 98, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, 1911, 374. Tekijänoikeuden suojaaminen ei ollut 1700-luvun alun Ruotsissa lähtökohtainen periaate, ks. Gunnar Petri, *Författarrättens genombrott*, Atlantis, Stockholm 2008, 241–262.

Epätodennäköiseltä vaikuttaa, että Gadd itse olisi lähettänyt raporttejaan tai niiden otteita *Inrikes Tidningariin*. Sekä professorin että istutuspäällikön nimityksen saanti ker-
too Gaddin ymmärtäneen hyvin, miten ajan yhteiskunnassa oli mahdollista edetä ja saada
etuja. Julkisuuden käyttö ei ollut välttämätöntä eikä siihen ollut saatavilla selvää mallia
vastaavissa asemissa olevilta. Jos kyse olisi ollut yhden ihmisen suunnitelmallisesta ja tar-
koituksellisesta julkaisu- ja toiminnasta, kirjoitukset olisivat muistuttaneet enemmän toisiaan
eivätkä ne olisi päättyneet vuoteen 1765. Matkahavainnoilla ei myöskään ole mitään yh-
teyttä Gaddin myöhempiin teksteihin *Åbo Tidningarissa*, mutta tämä selittyy osin lehtien
eroilla.⁵³

Öljypuristamo yhdistää neljästä tekstistä kolmea. Hämeenlinnassa kirjoitetussa ra-
portissa kyse oli pellavansiementen puristamisesta, kolmannessa kirjoituksessa kerrottiin
Vihdissä ja Helsingin ympäristössä talteen otetuista kaskinauriin siemenistä ja mainittiin,
että säädyt olivat päättäneet öljypuristamon perustamisesta 21.6.1762. Viimeisessä teks-
tissä todettiin, ettei Suomessa ollut rapsin hyödyntämiseen tarvittavaa öljypuristamo.⁵⁴
Seuraavana vuonna hyväksytyssä Gaddin ohjaamassa ja mahdollisesti kirjoittamassa väi-
töskirjassa tapulikaupungeista tuodaan esiin sekä Tyrvään kylän kosket että Tammerkoski
mahdollisina öljypuristamon paikkoina.⁵⁵ Raporttien maininnat kuvaavat siis Gaddin to-
dellista kiinnostusta öljypuristamon perustamiseen. Niitä ei kuitenkaan voi tulkita yrityk-
seksi käyttää julkisuutta poliittiseen vaikuttamiseen, sillä Niemelä ei mainitse yhtä kirjettä
enempää kuvatessaan Gaddin aktiivisuutta öljypuristamon hyväksi.⁵⁶

Otaen huomioon maaherra Hans Henrik Boijen näkyvyyden kirjoituksissa kyse voisi
olla hänen julkisuuskuvaansa tietoisesta nostosta. Tätä vastaan puhuu se, että Boijen vir-
kamatkanjoista on samoilta vuosilta maininta vain kolmessa *Inrikes Tidningariin* lähetetyssä
sanomassa.⁵⁷ Mielenkiintoista on, että maaherra Boije itse esitti marraskuussa 1765, että
maininta Otavalan kehuuskoulusta *Inrikes Tidningarissa* oli Gaddin kirjoittama (*”han icke
allenast uti flera af honom utaf trycket utgifne skrifter, utan och uti Inrikes Tidningarne med
beröm beskriwit”*).⁵⁸ Edellä kuvatuissa matkaraporteissa ei kuitenkaan mainittu Otavalan
kehuuskoulua eikä *Inrikes Tidningarin* vuosikertojen läpikäynnissä ole tullut esiin muita
Otavalaa käsitteleviä tekstejä. Mahdollisesti Boije on ajatellut Turussa 25.9.1765 päivättyä
matkaraporttia, jossa mainitaan pellavankasvatuskoulut (*”Lin-Planterings Scholorne på*

53 Wilh. Lagus, *Förteckning öfver anonyma författare i äldre årgångar af Åbo Tidningar*, Bidrag till
kännedom af Finlands natur och folk 17, 1871, 45–103; Niemelä, *Vain hyödynkö tähden?*, 49–50. Mainittu
”taloudellisia havaintoja Hailuodosta” on ote maanmittari C. F. Stierwaldin paikalliskuvauksesta. Ks. esim.
Harri Uusitalo, ”Suomenkieliset kalannimitykset Åbo Tidningarissa 1771–1772”, *Auraica. Scripta a Societate
Porthan Edita* 11, 2021, 4–16, <https://doi.org/10.33520/aur.102462>.

54 ”Tawastehus, den 12 Augusti”, *Inrikes Tidningar*, 1763, no 74, 1–2 & no 75, 2–3; ”Dito [Åbo], den 4 Ja-
nuari”, *Inrikes Tidningar*, 1765, no 8, 2 & no 10, 2–3; ”Åbo, den 25 September” *Inrikes Tidningar*, 1765, no 80, 2.

55 Niemelä, *Vain hyödynkö tähden?*, 148–149.

56 Niemelä, *Vain hyödynkö tähden?*, 86 (alaviite 97).

57 ”Tawastehus, den 17 Augusti”, *Inrikes Tidningar*, 1762, no 69, 2; ”Helsingforss, den 29 Augusti”, *Inri-
kes Tidningar*, 1762, no 72, 1–2; ”Anianpeldo, den 19 Februari”, *Inrikes Tidningar*, 1763, no 27, 2–3.

58 Tiina Vastamäki, *Taloustalouden poliittisen päätöksenteon vuorovaikutteisuus ja sen yksilölle tarjoamat
strategiset mahdollisuudet. Tapaustutkimus Hans Henrik Boijen toiminnasta Otavalan pellavanviljely- ja
kehuuskoulun johtajana säätyvallan ajalla*, Suomen historian *pro gradu* -tutkielma, Jyväskylän yliopisto,
2003, 84 (alaviite 217).

Hatempä hos Landshöfdingen och Riddaren af Kongl. Swärds Orden Boye, och på Lachdentaka i Tawastehus Län hos Krigs-Rådet Boye).⁵⁹ Koska Boijen lausunto on epätarkka ja omaa etuaan tavoitteleva, sitä ei voi pitää todisteena siitä, että viimeiseksi jäänyt matkaraportti olisi ollut Gaddin kirjoittama. Boijen sanat kuitenkin kertovat, että hän koki näkyvyyden *Inrikes Tidningarissa* merkitykselliseksi ja mahdollisena sen, että Gaddin tapainen toimija olisi lehteen kirjoittanut.

Näin ollen tarkastellut *Inrikes Tidningarin* kirjoitukset eivät vaikuta olleen minkään tahon tarkoitushakuista toimintaa, vaan selittyvät parhaiten uudella mahdollisuudella jakaa kiinnostavaksi ja hyödylliseksi koettua tietoa valtakunnallisessa lehdessä. Tekstien huomiot Suomen tilasta ovat yhtä luotettavia kuin muutkin Gaddin näkemykset ja saattavat antaa joitakin lisätietoja, joilla on tutkimuksellista merkitystä. Kirjoituksiin valitut osat Gaddin raportoinnista eivät kuitenkaan muuta aiemman tutkimuksen käsitystä tarkastusmatkojen kattavuudesta. Utta on ymmärrys siitä, että Gadd ainakin ensimmäisinä istutuspäällikkövuosinaan pyrki noudattamaan ohjesäännön vaatimuksia tarkastusmatkoista ja niiden raportoinnista.

Kaisa Kyläkoski
FM, tutkijakoulutettava
Suomen historia, Jyväskylän yliopisto
kaisa.kylakoski (apud) iki.fi

59 "Åbo, den 25 September" *Inrikes Tidningar*, 1765, no 80, 2.